

UVODNA RIJEČ

Od Orsata do otete hridi

Prije nekog vremena na autobusima gradskog prijevoza uočio sam reklamni oglas jedne turističke agencije namijenjen potencijalnim privatnim iznajmljivačima: *Imaš dom? Iznajmi ga. Oglas me intuitivno uznemirio, isprva bez razjašnjenog razloga, a kasnije, nakon intelektualne racionalizacije poruke, shvatio sam da se radi o nesvjesnoj semantičkoj pogrešci oglašivača. Ili je barem tako izgledalo. Ne možeš iznajmiti dom. Kuću, stan, garažu... da. Ali ne dom.*

**ROMANO
DUIĆ**

Dom je otisak naših života. Specifični lakmus doživljaja. Slojevitava zbirka slika, glasova, mirisa, zvukova. Dom su naše nade, strahovi, radosti, naši dragi. Pa i ako mjesto fizički više ne postoji, dom opstaje u srcu. Pojam doma transcendirava kao dio naše emocionalne i intelektualne memorije, nezaoobilazno mjesto sazrijevanja i formiranja.

Međutim, ova pogreška (ili vrlo suptilna podvala), i ne htijući, oslikava vrijeme u kojem jesmo. Vratimo li se ponešto unatrag, vidjet ćemo da je *zeitgeist* nosio i drugačije konotacije doma i prostora. Jer govoreći o domu, govorimo zapravo i o prostoru kao fizičkoj i simboličkoj kategoriji, kao o sintezi mjesta, vremena i doživljaja, i o složenoj interakciji međusobnog oblikovanja.

Prije gotovo 120 godina Vojnović piše *Allons Enfants*, uzbudljivo i nostalgичno oživljujući dramatične dane propasti Dubrovačke Republike. Srčani plemić Orsat ište za Dubrovnik pustu hrid da skriva svoju slobodu. U suštini Orsat žudi za slobodom izolacije, slobodom da očuva specifični mikrokozmos tisućljetnih tradicija, simbola i ustaljenih relacija. Nisam siguran da je sloboda koju Orsat grozničavo brani sloboda pravедnosti niti da je nepremostivi zazor od nepoznatog, ali možda pravедnijeg društva prikladan i poticajan. Ali moramo priznati da su poštovanje i ljubav koje osjeća prema domu veličanstveni i nadahnjujući.

Nekad se dom željelo sakriti i zaštititi pod svaku cijenu, a danas ga želimo iznajmiti, prodati, prepustiti. Govori li to nešto specifično o nama samima kao

stanovnicima jednog grada ili smo samo djelić novog kolektivnog senzibiliteta koji nas usmjerava i oblikuje? Radimo li nešto loše ili samo otvaramo svoje male svjetove novom dobu? U globalnom društvu neprekidne pokretljivosti, otvorenosti, univerzalnih navika i labilnih veza kao da drugo i nije moguće. Upravo u ovom kontrapunktu od Orsatova patetičnog zaziva pa do spomenutog reklamnog slogana krije se sva dramatična slojevitost i promjenjivost poimanja vrijednosti prostora bez obzira razlučujemo li ga kao javni ili privatni. Iako je tema ovog broja *Mjere* javni prostor sa svojim specifičnim konotacijama, pitam se možemo li uopće odvajati javni prostor kao zasebnu kategoriju ili prostor moramo promatrati kao jedinstveni fenomen izrastao na karakterističnim materijalnim, duhovnim i vremenskim interakcijama.

U vremenu smo naglašene društvene demokratičnosti koja nam omogućuje da sudjelujemo u raznolikim društvenim procesima, očitujemo se, zahtijevamo i pokušavamo utjecati. Korisnička je participacija stvar građanske osviještenosti i moderne osjećajnosti. Tako bi se reklo da možemo utjecati i na sliku grada u kojem živimo. Urbanistički se planovi javno prezentiraju, organiziraju se javne rasprave, diskutira se o osjetljivim lokacijama. Privatne parcele i uvjeti njihove transformacije podložni su ocjeni javnog mnijenja i u načelu su također stvar općeg interesa. Pa ipak, u stvarnosti se gradovi sve više razvijaju kaotično, bez jasnih vizija i ideja. Nemilosrdna eksploatacija najvrjednijih prostora česta je i grubo beskompromisna. Kako razumjeti da se u otvorenom društvu ne uspijeva ovladati ovim procesima te da su trendovi kaotičnog, urbanog me-

gastrukturiranja gotovo opće pravilo današnjeg svijeta, posebno Mediterana? Možda je stvar u tome što je građanska participacija uglavnom svedena na izjašnjavanje u javnim raspravama i diskusijama bez prijeko potrebnih alata za suštinsko participiranje u samom procesu planiranja. Procesi *up-bottom* i *bottom-up* zapravo su izgrađeni više na formalnoj nego na sudioničkoj razini. Rezultat ovakve strukture odnosa frustracije su na obje strane. Otud i destrukcija građanskih inicijativa koje su često usmjerene na bezrazložno radikalno i beskompromisno rušenje određenih ideja i projekata. Izostaje iskreni i argumentirani dijalog, a građanima često nije dana prilika da aktivnom participacijom postanu ravnopravni sukreatori razvojnih planova grada, četvrti, susjedstva.

Ako je jedna od socioloških premisa da su prostorne strukture odraz društvenih struktura, tada će biti jasnije da se otvorenost i kompetitivnost suvremenog društva mora odraziti i na poimanje i način korištenja prostora. U liberalnoj ekonomiji, u kojoj država investiranje u prostor sve više prepušta privatnom sektoru, ne možemo izbjeći lukrativni rentijerski pristup koji prostor doživljava prvenstveno kao ekonomski resurs. I to

**IAKO JE TEMA
OVOG BROJA
MJERE JAVNI
PROSTOR SA
SVOJIM SPECIFIČNIM KONOTACIJAMA, PITAM SE MOŽEMO LI UOPĆE ODVAJATI JAVNI PROSTOR KAO ZASEBNU KATEGORIJU ILI PROSTOR MORAMO PROMATRATI KAO JEDINSTVENI FENOMEN**

je, doduše, posve legitimno pod uvjetom da društvo raspoznaje potrebu izgradnje jasnih i strogih legislativnih okvira i sprječavanja potencijalno malignog metastaziranja procesa koji jede i razara osnovnu supstancu ovog profitnog algoritma – sâm prostor.

Turizam je svakako jedna od najočitijih i najuočljivijih lukrativnih i globalnih aktivnosti u prostoru, koji s jedne strane koristi prostor kao resurs privlačenja, specifičnu vrijednost zbog koje se dolazi, a s druge ga strane nemilosrdno eksploatira da bi se osigurala prijeko potrebna infrastruktura i drugi sadržaji za profitabilno korištenje i doživljaj tog istog prostora. Ne preže se ni od surogatskih transformacija da bi se kroz *dodanu* lažnu vrijednost zapravo obezvrijedila autentičnost. Vrijednog je prostora tako sve manje, a i onaj koji preostaje manje je privlačan. Ovaj fenomen izvrsno detektira Jurica Pavičić u svom eseju *Mediteran – soba bez pogleda*. Pavičić prepoznaje turizam kao poljubac smrti, koji donoseći određenu financijsku sigurnost, istovremeno atomizirajućom, ekstenzivnom i često nelegalnom izgradnjom proždire autentični vrijedni prostor.

U nekim općim diskusijama svi će se načelno složiti oko ovih činjenica, ali privatno će nemali broj građana nastojati iz dostupnih resursa izvući što više koristi. I to je razumljivo, jer tako se povećavaju kućni budžeti, egzistenciju čini održivom, lakše školuju djeca. Međutim, unutar određenih konstelacija brzo se stvaraju i ekstraprofiti i zanemaruje zdravo poduzetništvo. Monofunkcionalna jednostavna rentijerska usluga, osim hitrosti i minimalne uljudnosti za najveći broj zaposlenih, ne zahtijeva složena znanja i vještine. Sve to utječe na

snižavanje ukupne razine obrazovanosti, a zanemaruje se i prijeko potrebna ekonomska diversifikacija. Uskoro će biti i previše amorfne građevinske mase, koja u najmanju ruku ne doprinosi urbanoj raznolikosti i privlačnosti, a pre malo je potrebnih i očekivanih sadržaja. U ovim uvjetima gotovo da nestaje mogućnost samoodržanja.

Paralelno se odvija proces isisavanja stanovništva iz povijesnih prostora. Razloga je više – od nemoralnih ponuda investicijskog kapitala, nezadovoljstva stanovnika životnim uvjetima do nesnalaženja javnih uprava u upravljanju procesima revitalizacije, redefiniranja i reafirmacije baštinenog nasljeđa. Prostori bez stanovnika,

koji su baštinici memorije i duhovnog nasljeđa specifičnog mjesta, samo su ljuštore, fizičke ovojnice života. Prostori bez ljudi, koji pamte svoje susjede, svjetlo, tamu, mirise i zvukove svojih ulica, u metafizičkom smislu zapravo više i ne postoje. Što je u takvim uvjetima s javnim

**AKO JE JEDNA
OD SOCIOLOŠ-
KIH PREMISA DA
SU PROSTORNE
STRUKTURE
ODRAZ DRUŠTVE-
NIH STRUKTURA,
TADA ĆE BITI
JASNIJE DA SE
OTVORENOST I
KOMPETITIVNOST
SUVREMENOG
DRUŠTVA MORA
ODRAZITI I NA
POIMANJE I NA-
ČIN KORIŠTENJA
PROSTORA**

nim prostorom turističkog, mediteranskog grada kao što je Dubrovnik i kako se ova društvena struktura reflektira na njegovo poimanje i korištenje? Javni bi prostor u načelu trebao biti pristupačan i la-

ko dostupan svim kategorijama građana, a u njemu bi se korisnici, služeći se poznatim kriterijima danskog arhitekta Jana Gehla, trebali osjećati zaštićeno, sigurno i ugodno te bi trebali moći i uživati. Kako raspoznavamo ove kriterije u našim dubrovačkim javnim prostorima? Kako ih raspoznavamo u turističkoj sezoni, a kako izvan nje?

Za sezonu je karakteristična komercijalizacija ideje autentičnog toposa, ali i komercijalizacija simulakruma, tj. simulirane nove autentičnosti kao npr. jednog od mjesta u kojem se događa radnja serije *Igra prijestolja*. Posljedica je potpuno prisvajanje ili otimanje raspoloživog prostora od strane turista i svođenje toposa na kulisu. Prisvajanje gradskog prostora dodatno se odvija i kroz komercijalno iznajmljivanje, tj. privatizaciju javnih površina, čime se atribut javnog gotovo poništava. Sva su ova prisvajanja često bezobzirna i bez poštovanja prema mjestu. Gibanja, zvukovi i kadriranja frenetični su. To više nije prostor namijenjen građanima. Pogotovo to nije prostor sinteze i identiteta, tj. interaktivnog i slojevitog povezivanja čovjeka i toposa u specifičnom duhovnom i vremenskom kontekstu. Grad je otežan građanima. Orsat bi bio ismijan i prezren, a oteta je već i pusta hrid.

Izvan sezone grad je napušten i pomalo tužan. Prepušten je samo nama, građanima, a mi tada kao da ne znamo što bismo s njim. Nedostaje ljudi. Kontrasti su preveliki. Većina se oporavlja od sezone, bezvoljna da radi nešto manje isplativo. Odlazi se i u inozemstvo, često samo zato da bi se boravilo negdje drugdje. Kao da smo zaboravili kako živjeti s gradom i voljeti ga, opušteno, ne promatrajući ga kao resurs nego kao mjesto. Mjesto

odrastanja, identiteta i uspomena. Bez neprekidnih računica i proračuna isplativosti. Gradu su otežani građani. Ljudi se djelomično povlače i u nove virtualne pro-

**KAO DA SMO
ZABORAVILI
KAKO ŽIVJETI
S GRADOM I
VOLJETI GA,
OPUŠTENO, NE
PROMATRA-
JUĆI GA KAO
RESURS NEGO
KAO MJESTO**

store, u kojima se isto tako sročeno komunicira, smije, čakula. Virtualni svijet je privlačan. U njemu svi možemo biti ljepši, sretniji i pametniji. Cijeli jedan golemi prostor virtualnih susreta u mobitelu ili laptopu. U

kolikoj smo mjeri svjesni ovog novog fenomena i uolikoj mjeri on oblikuje naše ponašanje i odnos prema fizičkom prostoru?

Rješenja je teško pronaći, jer i puno bogatiji i moćniji imaju slične probleme. Zajedničko nam je ipak da smo manje-više svi na Mediteranu. Rješenja su teška i zbog činjenice da su problemi dobrim dijelom produkt specifičnog duha vremena i svjetskih trendova. Naši će prostori i dalje biti neizostavna meta probuđenih gomila novih turista. U sve većem i većem broju. Ali ne kao mete prepoznavanja kulturnog nasljeđa, baštine i identiteta nego kao destinacije koje zadovoljavaju obrasce određenih turističkih stereotipova; ne da bi se s pažnjom i uvažavanjem prepoznavali specifični kulturni i prostorni konteksti, nego da bi se bilo na mjestu na kojem se mora biti i dokazalo prisustvo. Jer kao nekad ploviti, danas se mora kretati, ispunjujući zadanu i poželjnu kvotu odabranih destinacija.

Javne će se uprave i dalje teško nositi s ovim fenomenom, podijeljene izme-

đu želje da napune mjesne proračune i želje da poboljšaju kvalitetu života svojih građana. U javne prostore treba ulagati,

PROSTORI BEZ STANOVNIKA, KOJI SU BAŠTINICI MEMORIJE I DUHOVNOG NASLJEĐA SPECIFIČNOG MJESTA, SAMO SU LJUŠTURE, FIZIČKE OVOJNICE ŽIVOTA; PROSTORI BEZ LJUDI, KOJI PAMTE SVOJE SUSJEDE, SVJETLO, TAMU, MIRISE I ZVUKOVE SVOJIH ULICA, U METAFIZIČKOM SMISLU ZAPRAVO VIŠE I NE POSTOJE

treba ih održavati i poticati raznolikost često neprofitabilne kulturne ponude i sadržaja. Zato i vlastima u ovom smislu nisu pretjerano privlačni, bez obzira na deklarativna određenja. U ostalom, možemo li se sjetiti nekog dojmljivog javnog prostora s kojim se možemo poistovjetiti i podičiti, a koji je u Dubrovniku izgrađen u zadnjih stotinjak godina? Da bi se artikulirao u ovom smislu, grad mora imati vitalnu privlačnu snagu, samopouzdanje i perspektivu obećavajućeg razvoja. Značajna oblikovanja prostora često su produkt zajedničkih društvenih pothvata, poticana općim entuzijazmom i uvjerenjima ili strahopoštovanjem spram vlasti ili mističnih sila. U Dubrovniku, koji je gotovo cijelo 19. stoljeće oplakivao svoju zlu kob, gubitak političkog značaja i slobode, nije više bilo ovakvih poticaja. Grad se u tom vremenu polako pretvarao u beznačajnu i usnulu provinciju na rubu umiruće Monarhije. Nekako se u isto vrijeme počela osvještavati mogućnost da

bi se za oporavak i bolju budućnost mogle iskoristiti komparativne prednosti privlačnog krajolika i bogatog povijesnog nasljeđa. Na samom kraju 19. stoljeća nekolicina uglednih građana osniva odbor koji se trebao brinuti o poljepšavanju grada i okolice. Osnivaju se i klimatička društva, sinonim za neku vrstu turističkih društava, jer se smatralo da je klima glavni faktor privlačenja posjetitelja. Posebno se potiče pošumljavanje i gradnja (*sic*) što većeg broja stanova za strance. Tako je već krajem 19. i početkom 20. st. Dubrovnik nepovratno i nesretno usmjeren prema turizmu kao privrednoj monokulturi. Promišljanja su s jedne strane bila dalekovidna, a s druge bila su početak evolucije destrukcije koja nas je dovela do današnjeg stanja.

Pomalo sam pesimističan u pogledu mogućnosti da svoje gradove i njihove reprezentativne prostore u dogledno vrijeme ponovno iz objekata pretvorimo u subjekte recentnih društvenih i ekonomskih procesa. Posebno mediteranske gradove. S obzirom na okolnosti možda trenutno preostaju samo akcije koje bi bile usmjerene na lako izvedive, male intervencije u kvartovima. One bi mogle doprinijeti integraciji i poistovjećenju stanovnika s neposrednom životnom okolinom. Zahvati, koji bi pridonijeli obogaćivanju javnog segmenta gradskog života i omogućili dodatna povezivanja i identifikaciju unutar susjedstva, ravnomjerno raspoređeni na cijeli gradski prostor. Primjer bi mogle biti akcije Društva arhitekata Zagreb *Akupunktura* i *Zagreb za mene* ili *Grada gladan* Društva arhitekata Dubrovnik. Homogenizaciju potreba i sadržaja moglo bi se provoditi *rubnim* transformacijama i interpolacijama, učvršćujući i preoblikujući amorfne i zapuštene granice i osvještajući potrebu

da budemo aktivni participanti i sukreatori svog životnog prostora.

Živa, vitalna susjedstva otrgnuta od glavnih tokova turističkih najezdi možda bi mogla postati točke nove kohezije, pa i suživota s turistima na jedan drugačiji način. Jer dio prostora još je u svojevrsnoj tranziciji, na razmeđu starog i novog, s potencijalom naslijeđenih vrijednosti.

U maloj ulici iznad Grada u kojoj sam odrastao, i dalje žive naši susjedi ili njihovi nasljednici. Srdačno se pozdravljamo i još uvijek posjećujemo. U vrtu naše

**NAŠI ĆE PRO-
STORI I DALJE
BITI NEIZO-
STAVNA META
PROBUĐENIH
GOMILA NOVIH
TURISTA, ALI NE
KAO METE PRE-
POZNAVANJA
KULTURNOG
NASLJEĐA,
BAŠTINE I IDEN-
TITETA NEGO
KAO DESTI-
NACIJE KOJE
ZADOVOLJAVAJU
OBRASCE
ODREĐENIH
TURISTIČKIH
STEREOTIPOVA**

stare kuće blistaju iste naranče, a susjedova glicinija gustim mirisom još boji ulicu u proljeće. Svjetlo, sjene i zvukovi gotovo su isti kao u doba mog djetinjstva. Susjedi se još međusobno ispomažu i dijele radosti i brige svakodnevnog života. Pa iako ulicom danas često prolaze mladi *backpackeri* i drugi turisti, jer je dio životnih prostora u ime boljeg života pretvoren u

apartmane, čini se da ona još uvijek pripada svojim stanovnicima. Ipak, bojažljivo se pitam: *Do kada?*

Na kraju se vraćam konstataciji da je prostor i dom. U simboličkom, osjećajnom značenju svatko od nas nosi sli-

ke doma i grada (gradova) kao emotivne repere. Postavimo si pitanje kakvog se doma i grada sjećamo. Možda nam pomogne da osvijestimo što zapravo želimo.

Ako pobjegnemo od sve tišeg glasa savjesti, držeći svoje povijesne prostore samo scenom za veliku turističku predstavu čija bi produkcija svima mogla donijeti pristojne zarade, što će biti s nama? Hoćemo li se odreći svoje puste hridi, samih sebe i svojih identiteta? ■